

דורש טוב לעמו

הדרשן, הדרשה וספרות הדרוש בתרבות היהודית

עורכים: נחם אילן · כרמי הורוביץ · קימי קפלן

מרכז זלמן שזר

דורש טוב לעמו

הדרשן, הדרשה וספרות הדרוש בתרבות היהודית

דורש טוב לעמו

הדרשן, הדרשה וספרות הדרוש בתרבות היהודית

עורכים

נחם אילן • כרמי הורוביץ • קימי קפלן

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' יוסף הקר (יו"ר), פרופ' דוד אסף, פרופ' אלימלך הורוביץ, פרופ' יפעת וייס,
מר צבי יקותיאל, פרופ' גדעון פוקס, פרופ' אמנון רוזנקרנצקי
מרכז המערכת: מעין אבינרי-רבהון

עריכה לשונית: הדס אחיטוב
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

מסת"ב 6-296-227-965-978

מספר קטלוגי 185-623

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ג
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או
מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

תוכן העניינים

7	פתח דבר	
11	הדרשה כמקור היסטורי, ספרותי והגותי: מצב המחקר	מרק ספרשטיין
	לשאלת קהל היעד של ספרות המדרש: על רובדי	תמר קדרי
29	פרשנות ושיקולי עריכה	
49	רש"י כדרשן מקורי	אברהם גרוסמן
	דרשות וסמכות: דרשנים ומקורות סמכות חדשים	מוטי בנמלך
67	במציאות של חוסר יציבות חברתית ופוליטית	
	דרשות ופרשנות פסוקים ב'איתן האזרחי' לר' אברהם	יעקב אלבוים
89	רפאפורט	
	'למען הרם קרן ההשכלה': הדרשה בשירות	מוטי זלקין
115	האידיאולוגיה המשכילית	
	הספרדים מקהיר מסוף המאה התשע-עשרה וראשית	נחם אילן
131	המאה העשרים: עיון ביבליוגרפי, ספרותי ותרבותי	
	ההומור בשירות הדרשה: מתווה מושגי ומקרה בוחן	מנחם בלונדהיים
173	יהודי אמריקני	ולימור שיפמן
	המטיף ההדיוט ומקומו בתרבות תנועת התשובה	נסים ליאון
199	החרדית ביהדות המזרחית	
231	רשימת המשתתפים בקובץ	
233	מפתחות	

פתח דבר

קובץ זה מושתת על הרצאות שנישאו בכנס חוקרים בין-לאומי אשר התקיים בא-ב במנחם-אב תשס"ז (16–17 ביולי 2007) במכון ון ליר בירושלים. הכנס, פרי יוזמה משותפת של טורו קולג' ניו יורק, מכון לנדר ירושלים ומרכז זלמן שזר, עסק בדרשות, בדרשנים ובספרות הדרוש בתולדות ישראל. יש כנסים אשר עיקר תכליתם להציג את פירות המחקר; אחרים נועדו לחולל מחקר ולקדם אותו. כנס זה נמנה עם הסוג השני. תחושתנו המתמשכת הייתה כי מדובר בתחום חשוב בתרבות היהודית אשר נזנח במחקר במשך שנים רבות וכתוצאה מכך לא הוגדר כראוי. כך בין השאר, לא ברור מהו 'ארגז הכלים' העומד לרשותו של המתעניין בתופעה זו בבואו להתמודד עמה ואין בידינו הגדרות ברורות באשר למאפייניה העיקריים של ספרות הדרוש. זאת ועוד, מעיני חוקרות וחוקרים רבים נעלם הפוטנציאל העצום הטמון בתופעה זו, אשר יכול להעשיר מחקרים בתחומי דעת מגוונים. לפיכך הגדרנו את מטרת הכנס 'ליוזם מחקר בסוגיות שטרם נדונו או שמוצו באופן חלקי בלבד, בעיקר בהיבטים של תפיסה והקשר, ופחות בהיבטים של תוכן וצורה'.

קיוונו ללבן בכנס היבטים פנומנולוגיים של מוסד הדרשה; לברר מהן הסוגות הספרותיות המשיקות לדרשה; לבחון את מצב המחקר של הדרשה שבעל פה ושכתב ולהציב יעדים לעתיד. ביקשנו לתת את הדעת לביטויים הספרותיים של הדרשה, לעיין ברטוריקה ובאסתטיקה שלה מול שאלות של תוכן ומהות; לשרטט קווים לטיפוסי דרשנים; לבדוק כיצד משתקפים זרמים אינטלקטואליים ודתיים בספרות הדרשות; להתחקות על הדים למציאות בטקסט הספרותי, בייחוד הדים לביקורת חברתית ולפולמוס דתי. חיפשנו עמיתים אשר יבחנו את הדרשה בעידן התקשורת האלקטרונית ויתייחסו לגילוייה במאה ה-21 מבחינת הטכנולוגיה, לשאלות של מגדר ותיווך ולהבעת תפיסות תרבותיות. לא כל תקוותינו התממשו במלואן ולא כל ההרצאות שנישאו בכנס הבשילו למאמרים. יחד עם זאת, יש באוסף המאמרים המכונסים בקובץ זה, שהוא למיטב ידיעתנו, ראשון מסוגו בשפה העברית, להרים תרומה של ממש לחקר התחום, שכן כל אחד מהם נוגע באופנים שונים בשאלות יסוד הקשורות לחקר הדרשן, הדרשה וספרות הדרוש.

מרק ספרשטיין, החוקר היחיד במדעי היהדות אשר הקדיש ומקדיש את כל פעילותו המחקרית לנושא, בוחן במאמרו את מצב המחקר בכל הקשור ל'דרשה כמקור היסטורי, ספרותי והגותי'. הוא מתאר ומנתח את הנעשה עד כה בתחום ומצביע אגב

כך על התחומים והנושאים הזקוקים ליד בוחנת ועין חוקרת, אם מפני שהזנחו כליל ואם מפני שטופלו באופן חלקי ובלתי מספק. כמו כן הוא מסמן באופן כללי כמה מבעיות היסוד של חקר הדרשה וספרות הדרוש, כגון היחס בין הדרשה הנישאת בציבור לבין הדרוש הכתוב. שאר המאמרים מסודרים על פי סדר כרונולוגי של מושאם.

סוגיות שונות של משמעות ועריכת מדרשים מעסיקות את החוקרות והחוקרים בתחום מזה כמה עשורים. תמר קדרי מקדמת דיון זה בכמה מובנים במאמרה 'לשאלת קהל היעד של ספרות המדרש: על רובדי פרשנות ושיקולי עריכה', העוסק בהיבטים שונים של משמעות ועריכה במדרש שיר השירים רבה.

אברהם גרוסמן, אשר הקדיש מחקרים רבים בשנים האחרונות למפעלו הפרשני של רש"י ולתפיסות העולם החבויות בו, מראה במאמרו 'רש"י כדרשן מקורי', כיצד אפשר ללמוד מפירושו של רש"י למקרא על דרכי עבודתו כדרשן. המאמר מאיר היבטים מוכרים פחות במפעלו של גדול פרשני המקרא ומלמד על הגבולות העמומים שבין פירוש לדרשה.

מוטי בנמלך ממקד את עיונו בזירת חייו של שלמה מולכו, בן אנוסים מאיטליה שחזר ליהדות ופעל כדרשן בראשית העת החדשה המוקדמת. במאמרו 'דרשות וסמכות: דרשנים ומקורות סמכות חדשים במציאות של חוסר יציבות חברתית ופוליטית', הוא מתחקה על השתקפותם של תהליכים פוליטיים וחברתיים בדרשות מצד תוכן ומצד השיטות הרטוריות שנקט הדרשן.

יעקב אלבוים עוסק אף הוא בעת החדשה המוקדמת אך בזירה שונה לחלוטין. במאמרו 'דרשות ופרשנות פסוקים ב"איתן האזרחי" לר' אברהם רפאפורט' הוא מתמקד בחיבור של אחד מחשובי לבוב היהודית במחצית הראשונה של המאה השבע-עשרה, ועומד על גילויי הפרשנות והדרשנות בו.

מוטי זלקין מעביר את הקורא לעת החדשה ולמרחב של משכילי מזרח אירופה. במאמרו "'למען הרם קרן ההשכלה': הדרשה בשירות האידאולוגיה המשכילית' הוא מדגים כיצד השתמשו משכילים בתבנית הרטורית והספרותית המסורתית – הדרשה – כדי להפיץ את תודעתם התרבותית החדשה ולהשפיע בכך על סדר היום של החברה היהודית במזרח אירופה.

נחם אילן חושף את הקורא, במאמרו 'הספרים מקהיר מסוף המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים: עיון ביבליוגרפי, ספרותי ותרבותי', להספרים – תת-סוגה של הדרשה ושל ספרות הדרוש – בהקשר של חברת המהגרים היהודית במצרים בעת חילופי המאות. העיון המשווה בהספרים של רבנים בקהיר מלמד שהם נתגבשו במידה רבה בתבנית הספרדית המוכרת גם מקהילות אחרות ושימשו לכמה תכליות.

מנחם בלונדהיים ולימור שיפמן עוסקים בחברת מהגרים יהודית נוספת וגדולה לאין ערוך בהיקפה, אשר התגבשה במפנה המאות התשע-עשרה והעשרים – זו

פתח דבר

שבאמריקה. זוויית ההתבוננות המיוחדת שלהם, במאמרם 'ההומור בשירות הדרשה: מתווה מושגי ומקרה בוחן יהודי אמריקני', מעשירה את הדיון העקרוני בדרשה כתופעה חברתית, ומספקת תובנות שראוי להחילן על מקרי בוחן נוספים.

נסים ליאון בוחן זירה ישראלית בת זמננו של דרשנים, זו של היהדות המזרחית בישראל, ועומד על תהליכי ההתחזקות הדתית החלים בה. מאמרו 'המטיף ההדיוט ומקומו בתרבות תנועת התשובה החרדית ביהדות המזרחית' מלמד על חשיבותה של תופעת הדרשן שאינו מלומד מובהק, תופעה אשר כמעט שאינה מוכרת מקהילות אחרות. סגולותיו ויתרונותיו היחסיים של דרשן-מטיף שכזה נמצאים, כך מתברר, לא בלמדנותו אלא בכישוריו הרטוריים, הארגוניים והמנהיגותיים. מעבר לממצאיו ולמסקנותיו, מאמר זה מדגים היטב את התועלת שיכולים היסטוריונים להפיק מהתבוננות בדרשה ובספרות הדרוש באמצעות כלים המקובלים בתחומי דעת אחרים – במקרה זה: אנתרופולוגיה.

תשעת המאמרים המאכלסים קובץ זה דנים בתופעות מגוונות הקשורות במעמד הדרשה ובספרות הדרוש שהתפתחו במרחבי התרבות היהודית, החל בתקופה האמוראית בארץ-ישראל וכלה בראשית האלף השלישי. הקובץ מלמד ממנו ובו עד כמה מוגבל ובלתי מספק הוא חקר הדרשה הקיים בקהילות ישראל בכלל ובקרב הקהילות הלא אשכנזיות בפרט, בייחוד בעת החדשה; עד כמה מועטת היא הספרות המחקרית ההשוואתית בין גילויי התופעה בקהילות יהודיות לבין מופעיה בקהילות הסובבות הלא-יהודיות; מהם התחומים ותחומי המשנה שטרם נדונו במחקר או שנידונו בצורה ראשונית בלבד; מה הערך של מחקר רב-תחומי של הדרשה, ובייחוד בשילוב כלי מחקר הנקטים במדעי החברה. אלה הם רק כמה מהיעדים למחקרים עתידיים בנושא שנוגח במשך עשורים רבים במדעי היהדות.

*

חובה נעימה לנו להודות למר צבי יקותיאל, מנכ"ל מרכז זלמן שזר, אשר סייע בלא לאות לארגון הכנס ולהפקת הספר; לגב' טובי וייס, רכזת הכנס; לגב' טליה יקיר, רכזת הספר; לגב' הדס אחיטוב עורכת הלשון; לגב' אריאלה שקדי שהתקינה את המפתחות; ולמר יחזקאל חובב ששקד להביא את הספר לרפוס בשום שכל. יבורכו כולם ממעון הברכות.

נחם אילן, כרמי הורוביץ וקימי קפלן

הדרשה כמקור היסטורי, ספרותי והגותי: מצב המחקר

מרק ספרשטיין

במאי 2007 התבקשתי על ידי העיתון היהודי-הבריטי 'ג'ואיש כרוניקל' (*The Jewish Chronicle*) לכתוב מאמר ביקורת על המהדורה החדשה והמעודכנת של האנציקלופדיה יודאיקה. בפרסומת למהדורה זו צוין שכל ערך נבדק מחדש על ידי מומחים שהחליטו אם יש צורך לעדכן את תוכנו או את רשימת המקורות שבסופו. התפלאתי לגלות ששני הערכים העוסקים ב'דרשות' (*preaching*) וב'ספרות הומילטית' (*homiletic literature*) נותרו כפי שהופיעו במהדורות 1973, מלבד הביבליוגרפיה בערך השני שכללה שני כותרים באנגלית, האחד מ-1939 והאחר מ-1958, ועוד עשרים וארבעה כותרים בעברית שנבחרו, כך נראה, באקראי. נראה אפוא שחברי המערכת של המהדורה החדשה הגיעו למסקנה שלא חל שינוי משמעותי בתחום זה מאז 1973, ועל כן אין הצדקה לעדכן ערכים אלה. כפי שיתברר בהמשך – מסקנה זו מוטעית.

ההתעלמות ממחקרים שנכתבו ופורסמו בדור האחרון משקפת את הנחת מחקר הדרשה וספרות הדרוש היהודית, לא רק בציבור הרחב אלא גם בעולם האקדמי. יש להודות, ייתכן שחלק מהבעיה נובע מהיעדר שיח מפרה בין חוקרות וחוקרים העוסקים בדרשה ובספרות הדרוש, כל אחד על פי דרכו הדיסציפלינרית. אחד הביטויים להיעדרו של שיח זה הוא מיעוט המפגשים היוזמים לליבון היבטים מגוונים הקשורים בדרשה, כתופעה רבת פנים והקשרים. למיטב ידיעתי, רק בשנים האחרונות החלו לערוך כנסים מדעיים בתחום זה – הראשון, שנערך באוניברסיטת קונקורדיה במונטריאול, הוקדש לנושא 'דרשה וחברה בחוויה היהודית הקנדית' (אוקטובר 2004); השני, שהתקיים באוניברסיטת במברג בבווריה, התמקד בבחינה השוואתית של הדרשות הנוצרית והיהודית בעת העתיקה, בימי הביניים ובעת החדשה (מארס 2007);¹ והשלישי שהתקיים אף הוא ב-2007, והיה הראשון מסוגו שנערך בנושא זה בישראל, הוקדש לדרשן, הדרשה וספרות הדרוש בתרבות היהודית. חלק מההרצאות שנישאו בו עובדו

1 לאוסף מאמרים על הדרשות היהודית בקנדה, המבוסס על ההרצאות שנישאו בכנס במונטריאול, ראו בכתב העת: *Jewish History*, 23, 2 (2009). להרצאות שנישאו בכנס באוניברסיטת במברג ראו: Alexander Deeg, Walter Homolka and Heinz-Günther Schöttler (eds.), *Preaching in Judaism and Christianity: Encounters and Developments from Biblical Times to Modernity*, Berlin 2008.

והורחבו והן מתפרסמות בקובץ זה. סקירה ראשונית וכללית זו מבוססת על הרצאת הפתיחה שנשאתי אני באותו כנס.

בסקירה זו אתמקד בכמה היבטים הנוגעים להתפתחות מחקר הדרשה וספרות הדרוש היהודיות מימי הביניים ועד ימינו. השדרה המרכזית של המאמר היא בעיקר תמטית ודיסציפלינרית ופחות כרונולוגית. כאן המקום לציין שלא אעסוק בדרשה בתקופת חז"ל ובמדרש המאוחר – סוגיות שליבנו בהן היבטים חשובים חוקרים בעלי שם, ביניהם יעקב אלבוים,² יוסף היינמן,³ חננאל מאק⁴ ויונה פרנקל.⁵ הטעם לכך הוא שבמקורות הרבניים הדרשה מוצגת בעיקר כטקסט, שלכל היותר מעיד באופן עקיף ביותר על מה שנישא בעל פה באוזני קהל שומעים. אף שחוקרים נוספים של ספרות זו, ובהם אביגדור שנאן,⁶ מנחם הירשמן,⁷ מרק ברגמן⁸ וריצ'רד סאראסון⁹ המשיכו לחפש בה

2 ראו בין השאר במאמרו: יעקב אלבוים, 'בין מדרש לספר מוסר: עיונים בפרקים א-ו ב'תנא דבי אליהו'', מחקרי ירושלים בספרות עברית, א (תשמ"א), עמ' 144-154; 'בין עריכה לשכתוב – לאופיה של הספרות המדרשית המאוחרת', דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות (תשמ"ו), חלק ג, עמ' 57-62; 'לקוט "שכל טוב": דרש, פשט וסוגיית ה"סדרן"', מאיר מ' בר אשר, סימון הופקינס, שרה סטרומזה וברנו קייזה (עורכים), דָּבָר דָּבָר עַל אֶפְרָיִם, ירושלים תשס"ז, עמ' 71-96; "'כמה ברכות מתפלל אדם בכל יום'" (תנחומא בובר וירא א-ה): עיון בדרכי עיצובה של דרשה תנחומאית, משה דוד הר, אביגדור שנאן וגרשון שקד (עורכים), כנסת עזרא: ספרות וחיים בבית הכנסת, ירושלים תשנ"ה, עמ' 149-167; 'עוד על אגדות העקדה', מחקרי ירושלים בספרות עברית, ט (תשמ"ו), עמ' 341-356.

3 ראו למשל במאמרו: יוסף היינמן, דרשות בצבור בתקופת התלמוד, ירושלים תשל"א; 'אמוראי ארץ ישראל כאמני הדרשה: ניתוח של שתי פתיחתאות', הספרות, 25 (1977), עמ' 69-79; 'אמנות הקומפוזיציה במדרש ויקרא רבה', הספרות, ב, 4 (תשל"א), עמ' 808-834; 'עיוני אגדות קדומות ברוח הזמן בפרקי רבי אליעזר', בעו שכביץ ומנחם פרי (עורכים), ספר היובל לשמעון הלקין, ירושלים תשל"ה, עמ' 321-343; 'הפתיחות במדרש אגדה: מקורן ותפקידן', דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות (תשכ"ט), חלק ב, עמ' 43-47.

4 ראו: חננאל מאק, מדרש האגדה, תל אביב תשמ"ט.

5 ראו בספריו: יונה פרנקל, דרכי האגדה והמדרש, גבעתיים 1991; מדרש ואגדה, תל אביב תשנ"ז; סיפור האגדה: אחוזות של תוכן וצורה, תל אביב 2001; עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה, תל אביב 1981; וכן ראו במאמרו: 'חמישים שנה של חקר האגדה', צבי אריה שטיינפלד (עורך), חקר התורה שבעל פה בחמישים שנות המדינה, ירושלים תשס"ב, עמ' 49-58; 'שאלות הרמבניויות בחקר סיפור האגדה', תרביץ, מז (תשל"ח), עמ' 139-172; 'התבניות של סיפורי האגדה התלמודית', מחקרים באגדה ובפולקלור יהודי, ז (תשמ"ג), עמ' מה-צו.

6 ראו: אביגדור שנאן, עולמה של ספרות האגדה, תל אביב תשמ"ז; וכן ראו במאמרו: אביגדור שנאן, 'בין מדרש לתרגום: על תרגום התורה המיוחס ליונתן ומדרש פרקי דרבי אליעזר', תעודה, יא (תשנ"ד), עמ' 231-243; 'לתורת הפתיחתא', מחקרי ירושלים בספרות עברית, א (תשמ"א), עמ' 133-143; 'מדרשת הפסוק אל האגדה החופשית: פרק בתולדות הסיפור המקראי המורחב', מחקרי ירושלים בספרות עברית, ה (תשמ"ד), עמ' 203-220; 'ספרות האגדה: בין היגוד בעל פה ומסורת כתובה', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, א (תשמ"א), עמ' 44-60.

7 ראו: מנחם הירשמן, המקרא ומדרשו: בין חז"ל לאבות הכנסייה, תל אביב 1992; וכן ראו

הדרשה כמקור היסטורי, ספרותי והגותי

עדויות והדים לדרשות שנישאו ברבים בתקופה הרבנית הקלסית, טרם הוכרע אם יש בספרות של תקופה זו, ולו טקסט אחד אשר יכול לשמש עדות מלאה וישירה לדרשה כפי שהיא נישאה בציבור. זאת בניגוד לספרות המקבילה הנוצרית מאותה תקופה שכוללת מאות דרשות שנשאו אוגוסטין וכריסוסטוס ואחרים מאבות הכנסייה, אשר תועתקו בקצרות, והן גדושות התייחסויות למציאות הקהל וביטויים אישיים של המטיפ־הדרשן.¹⁰

פרסום וההדרה של טקסטים דרשניים

עד שנות השבעים של המאה העשרים, מי שהתעניין בחקר דרשות ודרשנות יהודיות יכול היה לגשת לשלושה מחקרים עיקריים: של ליאופולד צונץ (1832),¹¹ של ישראל בטאן (1939)¹² ושל יוסף דן (1975).¹³ צונץ העמיד את היסודות המתודיים והביבליוגרפיים של העיסוק בדרשה ובספרות הדרוש; בטאן עסק בדרשנים מסוימים תוך התמקדות ברעיונותיהם; ואילו דן התייחס אל הדרשה כאל מעמד שיש להבינו

במאמריו: מנחם הירשמן, 'איזהו מקומן של מדרשי האגדה ומיהם "בעלי האגדה"?', מחקרי תלמוד, ג, א (תשס"ה), עמ' 190–208; 'על המדרש כיצירה: יוצריו וצורתיו', מדעי היהדות, 32 (תשנ"ב), עמ' 83–90.

8 ראו: מרק ברגמן, ספרות תנחומא־למדנו: תיאור נוסחיה ועיונים ברכי התהוותם, ניו ג'רזי תשס"ד; וכן ראו מאמריו: מרק ברגמן, 'פתיחתאות מעגליות ופתיחתאות "זו היא שנאמרה ברוח הקודש"', עזרא פליישר ויעקב 'פסחובסקי (עורכים), מחקרים באגדה, תרגומים ותפילות ישראל, ירושלים תשמ"א, עמ' לד–נא; 'רובדי יצירה ועריכה במדרשי תנחומא־למדנו', דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות (תש"ן), חלק ג, עמ' 117–124.

9 ראו במאמריו: Richard S. Sarason, 'Interpreting Rabbinic Biblical Interpretation: The Problem of Midrash, Again', *Hesed ve-Emet* (1998), pp. 133–154; 'The "Petihot" in Leviticus Rabba: "Oral Homilies" or Redactional Constructions', *Journal of Jewish Studies*, 33, 1–2 (1982), pp. 557–567; 'Toward a New Agendum for the Study of Rabbinic Midrashic Literature', *Studies in Aggadah, Targum and Jewish Liturgy*, Jerusalem 1981, pp. 55–73.

10 ראו, למשל: Roy J. Defarrari, 'St. Augustine's Method of Composing and Delivering Sermons', *American Journal of Philology*, 43 (1922), pp. 97–219; Goulven Madec (ed.), *Augustin prédicateur (395–411)*, Paris 1998; Jaclyn LaRae Maxwell, *Christianization and Communication in Late Antiquity: John Chrysostom and His Audience in Antioch*, Cambridge 2006.

11 ראו: *Die Gottesdienstlichen Vorträge der Juden historisch entwickelt*. ובעברית: י"ל צונץ (בעריכת ח' אלבעק), הדרשות בישראל והשתלשלותן ההיסטורית, ירושלים תשי"ד.

12 ראו: Israel Bettan, *Studies in Jewish Preaching*, Cincinnati 1939.

13 ראו: יוסף דן, ספרות המוסר והדרוש, ירושלים 1975.

דורש טוב לעמו - הדרשן, הדרשה וספרות הדרוש בתרבות היהודית הוא קובץ מחקרים העוסק בתחום שנוגח במחקר על אף חשיבותו הרבה: הדרשה בישראל. הדרשה והדרשן הם בשר מבשרה של החברה היהודית לדורותיה, וספרות הדרוש שהותירו אחריהם דרשניות ודרשנים תופסת מקום נרחב במדף הספרים וכתבי היד של היצירה הדתית-הרוחנית היהודית. למרות זאת, היבטים רבים של תופעה זו לא נחקרו וביטויים נרחבים שלה בתולדות ישראל הם עדיין בגדר תעלומה היסטורית.

דורש טוב לעמו בא לברר, בין היתר, מהי דרשה? מהו היחס בין הדרשה שנדרשה בציבור לבין זו שנכתבה? כיצד צומח דרשן ומה הם מקורות השראתו? האם יש מסורות דרשניות? מה בין דרשן קבוע לבין דרשן נודד? האם ובאיזו מידה ניתן ללמוד מדרשות על התקופה, החברה ותרבותה? האם נכונה הקביעה שדרשן מוצלח הוא זה שמחזיק ביד אחת תנ"ך וביד השנייה עיתון? קובץ מחקרים זה, הראשון מסוגו בשפה העברית, מייצג מגוון דיסציפלינרי רחב ועושה שימוש בכלים מחקריים שונים. הוא מזמין את קוראיו לתת את הדעת על תופעת הדרשה בגילוייה השונים ולהיחשף לשאלות היסוד הנוגעות לחקרה, מתוך שאיפה לרדת לפשרה של תופעה עשירה, מרתקת ורבת-פנים בתולדות החברה היהודית.

על העטיפה:

"וזהו הברכה אשר בך משה", איור מהגדת סרייבו, ברצלונה, אמצע המאה ה-14, עמ' 31.
The National Museum of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo באדיבות

0 01850000623 1
דאנאקוד 185-623

מחיר מומלץ: 93.60 ₪